Wytyczne dotyczące praktyki

Roszczenia o słuszne zadośćuczynienie[1] [2]

I. Wprowadzenie

1. Przyznawanie skarżącym kwot słusznego zadośćuczynienia nie jest jednym z głównych obowiązków Trybunału, lecz ma charakter drugorzędny względem zadania przewidzianego w artykule 19 Konwencji i polegającego na zapewnianiu przestrzegania przez państwa ich obowiązków wynikających z Konwencji.

2. Celem przyznania przez Trybunał słusznego zadośćuczynienia na podstawie artykułu 41 Konwencji jest zrekompensowanie skarżącemu rzeczywistych negatywnych konwencji naruszenia. Nie jest zatem możliwe zasądzenie słusznego zadośćuczynienia w odniesieniu do szkody spowodowanej zdarzeniami lub sytuacjami, które nie zostały uznane za naruszenie Konwencji, ani szkody związanej z zarzutami uznanymi przez Trybunał za niedopuszczalne. Jego celem nie jest też ukaranie odpowiedzialnej Układającej się Strony. Trybunał nie uznał więc za stosowne, aby uwzględniać roszczenia o odszkodowanie określane mianem „represyjnego", należnego „za wyjątkowo dotkliwą krzywdę", „przykładnego" itp.; Trybunał nie dokonuje również symbolicznego zasądzenia.

3. Ponadto brzmienie artykułu 41 przyznaje Trybunałowi margines uznania przy podejmowaniu decyzji w sprawie słusznego zadośćuczynienia. Wynika z niego jasno, że Trybunał przyznaje słuszne zadośćuczynienie wyłącznie, „jeżeli prawo wewnętrzne zainteresowanej Wysokiej Układającej się Strony pozwala tylko na częściowe usunięcie konsekwencji tego naruszenia" i to tylko wówczas, „gdy zachodzi taka potrzeba" (w wersji francuskiej „*s'il y a lieu*"). Ponadto Trybunał zasądza takie zadośćuczynienie, jakie uznaje za „słuszne" (po francusku „*équitable*"), tj. gdy jawi mu się jako odpowiednie w danych okolicznościach. W rezultacie rozpatrując sprawę przed podjęciem decyzji o wysokości przyznanego zadośćuczynienia, jeśli takowe zostanie przyznane, należy rozważyć szczególne cechy i kontekst każdej sprawy, przy czym ważną rolę odgrywają charakter i skutki stwierdzonych naruszeń, własna praktyka Trybunału w podobnych sprawach oraz różne sytuacje gospodarcze w pozwanych państwach.

4. Trybunał może również orzec, że względy słuszności przemawiają za zasądzeniem kwoty niższej niż wartość rzeczywiście poniesionej szkody lub rzeczywiście poniesionych kosztów i wydatków lub że w przypadku niektórych rodzajów zarzucanej szkody samo stwierdzenie naruszenia stanowi wystarczające słuszne zadośćuczynienie i nie zachodzi potrzeba zasądzenia pieniężnego odszkodowania. W tym ostatnim aspekcie należy przypomnieć, że zgodnie z artykułem 41 Trybunał może zdecydować o nieprzyznaniu słusznego zadośćuczynienia, na przykład jeżeli istnieje możliwość wznowienia postępowania lub uzyskania innego zadośćuczynienia na szczeblu krajowym; jeżeli stwierdzone naruszenie miało znikomy lub warunkowy charakter; jeżeli środki generalne stanowiłyby najbardziej odpowiednią formę naprawienia naruszenia; lub w innym wypadku ze względu na ogólny lub szczególny kontekst zaskarżonej sytuacji. Należy pamiętać, że publiczne potwierdzenie krzywdy wycierpianej przez skarżącego w wyroku wiążącym dla Układającej się Strony jest samo w sobie znaczącą formą naprawienia naruszenia.

1. Wytyczne dotyczące praktyki wydane 28 marca 2007 r. przez Przewodniczącego Trybunału zgodnie z Regułą 32 Regulaminu Trybunału i zmienione 9 czerwca 2022 r.

[2] Niniejsze tłumaczenie zostało przygotowane przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych. **Niniejsze wydanie nie zawiera ewentualnych zmian wprowadzonych do Regulaminu Trybunału po dniu 15 września 2025 r.** Ministerstwo Spraw Zagranicznych nie ponosi odpowiedzialności z tytułu braku pełnej aktualności niniejszego tłumaczenia. Dla pewności należy każdorazowo zapoznać się z aktualną oficjalną wersją Regulaminu w oryginalnej wersji językowej – angielskiej lub francuskiej – dostępnej na stronie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

II. Roszczenia o słuszne zadośćuczynienie – zakres

A. Zasady ogólne

5. Słuszne zadośćuczynienie przyznaje się na podstawie artykułu 41 Konwencji w celu zrekompensowania skarżącemu rzeczywistej szkody uznanej za wynikającą z naruszenia; może ono obejmować szkodę majątkową, szkodę niemajątkową oraz koszty i wydatki (zob. poniżej). W zależności od konkretnych okoliczności sprawy Trybunał może uznać za stosowne dokonanie zbiorczego zasądzenia za szkodę majątkową i niemajątkową.

6. Ustalając kwotę zasądzenia, Trybunał bierze pod uwagę odpowiednie stanowiska skarżącego jako strony pokrzywdzonej w wyniku naruszenia oraz Układającej się Strony jako odpowiedzialnej za interes publiczny. W związku z tym i w zakresie, w jakim sprawa przed Trybunałem ma powtarzalny charakter, Trybunał może oprzeć swoją decyzję dotyczącą wysokości słusznego zadośćuczynienia na kwocie referencyjnej przyznanej w analogicznej sprawie wiodącej lub pilotażowej, biorąc przy tym pod uwagę uproszczone i znormalizowane podejście stosowane przy procedowaniu takich spraw powtarzalnych.

7. W myśl zasady *ne ultra petita* Trybunał nie przyznaje kwoty wyższej od roszczenia skarżącego.

B. Szkoda majątkowa

8. W odniesieniu do szkody majątkowej zasadą jest, że skarżący powinien zostać w miarę możliwości postawiony w sytuacji, w jakiej znajdowałby się, gdyby stwierdzone naruszenie nie miało miejsca, innymi słowy *restitutio in integrum*. Może to obejmować odszkodowanie za straty rzeczywiście poniesione (*damnum emergens*) oraz straty lub zmniejszenie zysku spodziewanego w przyszłości (*lucrum cessans*).

9. Do skarżącego należy wykazanie, że szkoda jest wynikiem zarzucanych naruszeń. Konieczne jest ustalenie bezpośredniego związku przyczynowo-skutkowego między szkodą a stwierdzonym naruszeniem. Wątły lub spekulatywny związek nie jest wystarczający. Skarżący powinien przedstawić odpowiednie dokumenty w celu potwierdzenia w miarę możliwości nie tylko samego istnienia, ale również wysokości lub wartości szkody. Trybunał zwykle zasądza kwotę odpowiadającą pełnej wysokości obliczonej szkody, chyba że ze względów słuszności przyzna mniej niż pełną wysokość szkody (zob. punkt 4 powyżej). Jednakże jeżeli rzeczywista szkoda nie może być precyzyjnie obliczona lub jeżeli występują znaczne rozbieżności między wyliczeniami stron, Trybunał oszacowuje wysokość szkody w oparciu o fakty, którymi dysponuje.

C. Szkoda niemajątkowa

10. Trybunał dokonuje zasądzenia z tytułu szkody niemajątkowej w celu zrekompensowania skarżącemu krzywd niematerialnych, na przykład cierpień psychicznych lub fizycznych, wyrządzonych w rezultacie naruszenia fundamentalnego prawa człowieka, odzwierciedlając przy tym w jak najszerszym zakresie dotkliwość szkody. Często zasadnie jest zatem zakładać istnienie związku przyczynowo-skutkowego między zarzucanym naruszeniem a krzywdą moralną i nie wymagać od skarżących przedstawiana dodatkowych dowodów ich cierpienia.

11. Z natury szkody niemajątkowej wynika to, że nie można jej precyzyjnie obliczyć. Roszczenie związane z poniesioną szkodą niemajątkową nie musi być zatem określone ilościowo ani potwierdzone dowodami, a skarżący może pozostawić Trybunałowi ustalenie kwoty zgodnie z własnym uznaniem.

12. Jeżeli Trybunał uzna, że niezbędne jest zasądzenie kwoty pieniężnej, dokona oceny na zasadzie słuszności, co zakłada przede wszystkim elastyczność i obiektywne rozważenie, co jest sprawiedliwe, uczciwe i uzasadnione we wszystkich okolicznościach sprawy, w tym nie tylko stanowiska skarżącego i ewentualnego jego własnego przyczynienia się do skarżonej sytuacji, lecz również ogólnego kontekstu, w którym doszło do naruszenia.

13. Korzystając ze swobody uznania, Trybunał polega na własnej odpowiedniej praktyce w zakresie podobnych naruszeń w celu ustanowienia wewnętrznych zasad jako niezbędnego punktu wyjścia dla ustalenia odpowiedniej kwoty w okolicznościach poszczególnych spraw. Pośród czynników uwzględnianych przez Trybunał w celu ustalenia wysokości takiej kwoty znajdują się charakter i powaga stwierdzonego naruszenia, jego czas trwania i skutki; fakt, czy doszło do kilku naruszeń chronionych praw; fakt, czy przyznano już zadośćuczynienie na poziomie krajowym lub czy pozwane państwo podjęło inne środki, które można uznać za stanowiące najodpowiedniejszy sposób naprawienia naruszenia; wszelki inny kontekst lub inne okoliczności charakterystyczne dla sprawy, które należy wziąć pod uwagę.

14. Ponadto jako czynnik „słusznego zadośćuczynienia" Trybunał uwzględnia w swoich wyliczeniach lokalne okoliczności gospodarcze w pozwanym państwie. W tym celu korzysta on z ogólnodostępnych i aktualnych danych makroekonomicznych, takich jak dane publikowane przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW). Ze względu na takie zmieniające się okoliczności gospodarcze w zainteresowanych państwach kwoty zasądzone pokrzywdzonym stronom w podobnych okolicznościach mogą się różnić w zależności od pozwanego państwa oraz na przestrzeni czasu.

D. Koszty i wydatki

15. Trybunał może orzec zwrot kosztów i wydatków, których poniesienie przez skarżącego było konieczne, tj. nieuniknione – najpierw na poziomie krajowym, a następnie w postępowaniu przed samym Trybunałem – usiłując zapobiec zaistnieniu naruszenia lub próbując uzyskać naprawienie tego naruszenia. Do takich kosztów i wydatków zwykle zalicza się koszty pomocy prawnej, opłaty sądowe, koszty tłumaczenia i przesyłki. Mogą one również obejmować wydatki na podróż i utrzymanie, w szczególności gdy poniesiono je w związku z obecnością na rozprawie przed Trybunałem.

16. Jeżeli skarżącego reprezentuje inna osoba niż „adwokat uprawniony do wykonywania zawodu", zwrot kosztów jest możliwy wyłącznie wówczas, gdy osoba ta otrzymała wcześniej zezwolenie na taką reprezentację (Reguła 36 § 2 i § 4 litera a Regulaminu Trybunału).

17. Trybunał uwzględnia roszczenia o zwrot kosztów i wydatków tylko w takim stopniu, w jakim wiążą się one ze stwierdzonymi naruszeniami. Odrzuca je w takim zakresie, w jakim odnoszą się do zarzutów, w odniesieniu do których nie stwierdzono naruszenia, lub do zarzutów, które zostały uznane za niedopuszczalne. Z tego względu zaleca się, aby skarżący przypisali poszczególne pozycje roszczeń do konkretnych zarzutów.

18. Koszty i wydatki muszą zostać faktycznie poniesione. Oznacza to, że skarżący poniósł je lub jest zobowiązany je ponieść na mocy prawa lub zobowiązania umownego. Należy złożyć dokumenty wykazujące, że skarżący poniósł takie opłaty lub ma obowiązek je ponieść. W rezultacie godzin pracy przepracowanych samodzielnie przez skarżących nie można uznać za rzeczywiście poniesione koszty. Odlicza się wszelkie kwoty wypłacone przez władze krajowe lub Radę Europy w ramach pomocy prawnej lub kwoty od nich należne.

19. Koszty i wydatki muszą być w uzasadnionej wysokości. Jeżeli Trybunał uzna je za nadmierne, przyznaje kwotę, która według jego szacunku jest uzasadniona. Zważywszy na różnice między państwami w zakresie honorarium prawników, przy ocenie uzasadnionej wysokości zasądzenia Trybunał może uwzględnić roszczenia i przyznane kwoty w podobnych sprawach przeciwko temu samemu państwu. Trybunał może również wziąć pod uwagę to, czy stwierdzone naruszenie wchodzi w zakres „ugruntowanego orzecznictwa".

III. Wymagania formalne

20. W Regule 60 Regulaminu Trybunału przewidziano wymogi dotyczące terminów, precyzyjnego charakteru roszczeń i przedkładania odpowiednich dokumentów potwierdzających oraz inne wymogi formalne dotyczące wnoszenia roszczeń o słuszne zadośćuczynienie. Skarżący zostali pouczeni, że

spełnienie wymogów formalnych i materialnych wywodzących się z Konwencji i Regulaminu Trybunału jest kluczowym warunkiem wstępnym przyznania słusznego zadośćuczynienia.

21. Jeżeli strony nie zostały poinformowane o odmiennych wymogach (w szczególności w sprawach, w których pojawiają się kwestie powtarzalne – zob. punkt 23 poniżej), Trybunał wymaga po pierwsze złożenia jasnych, kompleksowych roszczeń w terminach wyznaczonych przez Przewodniczącego Izby i wskazanych stronom w piśmie komunikującym; po drugie – aby roszczenia związane ze szkodą rzeczową oraz kosztami i wydatkami były poparte odpowiednimi dowodami (tj. opiniami biegłego, rachunkami z wyszczególnionymi pozycjami, fakturami), gdy jest to możliwe i rozsądnie dostępne dla stron; i po trzecie w razie niespełnienia tych warunków bez odpowiedniego uzasadnienia Trybunał co do zasady nie dokona zasądzenia. Trybunał nie jest związany klasyfikacją roszczeń przedstawioną przez skarżącego i może uznać za bardziej stosowne na przykład zaklasyfikowanie niektórych roszczeń jako szkody majątkowej, a nie jako kosztów i wydatków.

22. Z zastrzeżeniem własnego uznania w niektórych wyjątkowych przypadkach Trybunał co do zasady odrzuca roszczenia sformułowane w formularzu skargi, lecz niezłożone ponownie na odpowiednim etapie postępowania zgodnie z instrukcjami Przewodniczącego Izby, podobnie jak roszczenia złożone po terminie w przypadku braku uzasadnienia.

23. W sprawach, w których pojawiają się kwestie powtarzalne i które są rozpatrywane w trybie uproszczonym zgodnie z odpowiednim ugruntowanym orzecznictwem Trybunału, skarżący mogą być zwolnieni z wymogu złożenia odrębnego wniosku o słuszne zadośćuczynienie. W takim przypadku strony zostałyby wyraźnie poinformowane w piśmie komunikującym, że przyznanie słusznego zadośćuczynienia opierałoby się na kwocie zasądzonej w sprawie wiodącej lub na propozycji ugody lub że Trybunał może zdecydować, iż stwierdzenie naruszenia samo w sobie stanowi słuszne zadośćuczynienie. Przypomina się, że powtarzanie tych samych stwierdzeń oraz przyznawanie stosunkowo znacznych i zindywidualizowanych kwot zadośćuczynienia w dużej liczbie powtarzalnych spraw niekoniecznie stanowi najlepszy sposób wykonywania przez Trybunał zadania przewidzianego w artykule 19 i polegającego na „zapewnieni[u] przestrzegania zobowiązań wynikających dla Wysokich Układających się Stron z Konwencji i jej Protokołów".

24. Skarżących prosi się o wskazanie rachunku bankowego, na który mają zostać wpłacone wszelkie przyznane kwoty. Jeżeli skarżący życzą sobie, aby konkretne kwoty, na przykład zasądzone tytułem zwrotu kosztów i wydatków, wypłacono osobno, na przykład bezpośrednio na rachunek bankowy ich pełnomocnika, powinni o to wystąpić. W przypadku wniesienia skargi przez kilku skarżących powinni oni wskazać, czy ubiegają się o przyznanie słusznego zadośćuczynienia razem czy osobno. Zazwyczaj Trybunał przyznaje zadośćuczynienie łącznie członkom tego samego gospodarstwa domowego.

IV. Forma zasądzenia dokonywanego przez Trybunał

25. Słuszne zadośćuczynienie może zostać przyznane ofiarom stwierdzonych naruszeń, w tym ofiarom pośrednim. Może zostać przyznane osobom prawnym. Trybunał może zasądzić umieszczenie zasądzonych na rzecz skarżących środków na rachunku powierniczym, jeżeli z jakiejś przyczyny nie są oni zdolni do odebrania ich w odpowiednim czasie.

26. Trybunał zasądza zadośćuczynienie zwykle w formie kwoty pieniężnej, którą pozwana Układająca się Strona jest zobowiązana zapłacić ofiarom stwierdzonych naruszeń. Kwota pieniężna na podstawie artykułu 41 zasadniczo zostaje zasądzona w euro (EUR, €) bez względu na to, w jakiej walucie skarżący określił roszczenia. Jeżeli skarżący ma otrzymać zapłatę w walucie innej niż euro, Trybunał zobowiązuje do przeliczenia zasądzonej kwoty na tę inną walutę według kursu wymiany z daty zapłaty. Formułując roszczenia, skarżący powinni w stosownych przypadkach rozważyć konsekwencje tej zasady w świetle przeliczania kwot wyrażonych w walucie innej niż euro na euro lub odwrotnie.

27. Trybunał z urzędu wyznaczy termin na dokonanie zapłaty; termin ten wynosi zwykle trzy miesiące od daty, w której wyrok Trybunału stał się ostateczny i wiążący. Trybunał z urzędu zasądza również

odsetki za opóźnienie należne w przypadku przekroczenia tego terminu, zwykle według prostej stawki równej marginalnej stopie procentowej Europejskiego Banku Centralnego w okresie opóźnienia powiększonej o trzy punkty procentowe.

V. Moc wiążąca i wykonywanie wyroków

28. Wyroki Trybunału mają co do zasady charakter deklaratywny. Z zastrzeżeniem nadzoru sprawowanego przez Komitet Ministrów zasadniczo wybór środków indywidualnych lub generalnych, które zostaną podjęte w celu wywiązania się z obowiązków przewidzianych w artykule 46 Konwencji, należy do danego państwa, pod warunkiem że takie środki są zgodne ze stwierdzeniami zawartymi w wyroku Trybunału. W praktyce oznacza to, że tylko w określonych szczególnych okolicznościach Trybunał za pomocne uznaje zalecenie pozwanemu państwu rodzaju środków, jakie może podjąć, aby zakończyć sytuację prowadzącą do stwierdzenia naruszenia, innych niż wypłata pieniędzy w ramach słusznego zadośćuczynienia na podstawie artykułu 41. Najczęściej ma to miejsce w sprawach dotyczących problemów systemowych, w szczególności w przypadku wyroków pilotażowych.

29. Każde zapytanie, czy pozwany rząd wykonał swoje zobowiązania określone w ostatecznym wyroku, jest rozpatrywane przez Komitet Ministrów i w razie konieczności przez sam Trybunał (artykuł 46 ustępy 3–5 Konwencji).